

Z-AVLODI VA MOLIYA: YOSHLAR ORASIDA MOLIYAVIY MADANIYATNING SHAKLLANISHI BARQARORLIK GAROVIDIR.

Student of Tashkent State University of Economics

Shukurov Shoxruzbek Shahobiddin o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy iqtisodiyotning drayveriga aylanayotgan Z-avlodi vakillarining moliyaviy xulq-atvori va ularning shaxsiy barqarorligini ta'minlashda moliyaviy savodxonlikning roli tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida yoshlarning naqd pulsiz ("cashless") hayot tarziga moslashuvi, ijtimoiy tarmoqlarning iste'mol qarorlariga ta'siri hamda "FOMO" effekti kabi psixologik to'siqlar tahlil qilingan. Maqolada moliyaviy bilimning amaliy ko'nikmalar (budjetlashtirish va investitsiya) bilan bog'liqligi, shuningdek, raqamli firibgarlik va asossiz qarzlarga qarshi "moliyaviy immunitet" hosil qilish yo'llari yoritilgan. Yakunda ta'lim tizimi va oilaviy muhitda moliyaviy madaniyatni shakllantirish bo'yicha innovatsion yechimlar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: Z-avlodi, moliyaviy xulq-atvor, moliyaviy savodxonlik, shaxsiy moliya, FOMO effekti, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy immunitet, naqd pulsiz hisob-kitoblar, investitsiya madaniyati.

Аннотация: В данной статье исследуется финансовое поведение представителей поколения Z, становящихся драйверами современной экономики, и роль финансовой грамотности в обеспечении их личной стабильности. В ходе исследования проанализированы адаптация молодежи к безналичному ("cashless") образу жизни, влияние социальных сетей на потребительские решения, а также такие психологические барьеры, как эффект "FOMO". В статье освещается связь между финансовыми знаниями и практическими навыками (бюджетирование и инвестирование), а также пути формирования "финансового иммунитета" против цифрового мошенничества и необоснованных долгов. В завершение предложены инновационные решения по формированию финансовой культуры в системе образования и семейной среде.

Ключевые слова: Поколение Z, финансовое поведение, финансовая грамотность, личные финансы, эффект FOMO, цифровая экономика, финансовый иммунитет, безналичные расчеты, инвестиционная культура.

Abstract: This article examines the financial behavior of Generation Z, who are becoming the key drivers of the modern economy, and the role of financial literacy in ensuring their personal financial stability. The study analyzes the adaptation of young people to a cashless lifestyle, the impact of social media on consumption decisions, and psychological barriers such as the "FOMO" effect. The article highlights the connection between financial knowledge and practical skills (budgeting and

investment), as well as ways to develop "financial immunity" against digital fraud and unjustified debts. In conclusion, innovative solutions for shaping financial culture within the educational system and the family environment are proposed.

Keywords: Generation Z, financial behavior, financial literacy, personal finance, FOMO effect, digital economy, financial immunity, cashless society, investment culture.

Kirish qismi: Yigirma birinchi asrning chorak qismi ortda qolar ekan, jahon iqtisodiyoti misli ko'rilmagan transformatsiyani boshidan kechirmoqda. Ushbu o'zgarishlarning markazida "Z-avlodi" (1997–2012-yillar oralig'ida tug'ilganlar) turibdi. Bu avlod insoniyat tarixidagi eng raqamli, eng axborotlashgan va shu bilan birga eng xatarli moliyaviy muhitda yashayotgan qatlamdir. Boomerlar yoki X-avlodi vakillari kabi o'tmishdoshlar uchun boylik to'plash an'anaviy jamg'armalar va ko'chmas mulkka tayangan bo'lsa, Z-avlodi algoritmlar boshqaradigan fond bozorlari, kriptovalyuta aktivlari va "hozir sotib ol, keyin to'la" (BNPL) kabi jozibador, ammo xatarli moliyaviy instrumentlar qurshovida qoldi.

Bugungi yoshlar nafaqat o'z shaxsiy budjetini boshqarishi, balki global inflyatsiya, geosiyosiy beqarorlik va raqamli firibgarlik kabi murakkab chaqiriqlarga ham tayyor bo'lishlari shart. Shu nuqtayi nazardan, moliyaviy savodxonlik shunchaki matematik hisob-kitob qobiliyati emas, balki shaxsning hayotiy barqarorligini ta'minlovchi strategik kompetensiya darajasiga ko'tarildi.

Ushbu maqolaning maqsadi: Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — Z-avlodi vakillari o'rtasida moliyaviy madaniyatning shakllanish darajasini tahlil qilish hamda moliyaviy bilimning shaxsiy iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini ilmiy va amaliy jihatdan asoslab berishdan iborat. Shuningdek, yoshlar orasida keng tarqalgan "iste'mol psixologiyasi" xatolarini ochib berish va ularni bartaraf etish bo'yicha samarali yechimlarni taklif etish ko'zda tutilgan.

Asosiy qism: Z-avlodi vakillari iqtisodiy sahnaga kirib kelar ekan, ular an'anaviy moliya tizimi va klassik tejamkorlik tushunchalariga mutlaqo zid bo'lgan yangi xulq-atvor modellarini joriy etishdi. Ularning moliyaviy portretini tushunish uchun faqat raqamlarga emas, balki ularni boshqarayotgan raqamli psixologiyaga nazar tashlash lozim. Raqamli intuitsiya va pulning abstraktlashuvi: Z-avlodi uchun pul — jismoniy obyekt emas, balki smartfon ekranidagi o'zgaruvchan raqamli axborotdir. Neyromarketing tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, inson naqd pul bilan to'lov qilganda miyada "to'lash og'rig'ini" (pain of paying) his qiladi, chunki resursning jismonan kamayishi seziladi. Biroq, Apple Pay, Google Pay yoki milliy to'lov tizimlari orqali amalga oshiriladigan soniyali tranzaksiyalar bu og'riqni nolga tushiradi. Pulning virtual ko'rinishga o'tishi yoshlarda mablag'ning real qiymatini idrok etishni qiyinlashtiradi va nazoratsiz impulsiv xarajatlar oqimini keltirib chiqaradi. "Status

iqtisodiyoti" va ijtimoiy tarmoqlar bosimi: Bugungi yoshlarning moliyaviy qarorlari ko'p hollarda ijtimoiy tasdiqlanish (social validation) ehtiyojidan kelib chiqadi. Instagram va TikTok kabi platformalar yaratgan "estetik hayot" illyuziyasi yoshlarni o'z daromadlariga mos kelmaydigan hayot tarzini namoyish etishga majbur qiladi. Bu — "Lifestyle Creep" (turmush tarzi inflyatsiyasi) deb atalib, inson ijtimoiy bosim ostida o'z xarajatlarini asossiz oshirib borishini anglatadi. Natijada, moliya barqarorligi uchun poydevor bo'lishi kerak bo'lgan resurslar qimmatbaho gadjetlar kabi "status belgilari"ga qurbon qilinadi.

Kriptoalyuta va "Hype" iqtisodiyoti: Z-avlodi investitsiya bozoriga eng erta kirib kelgan qatlamdir. Biroq ularning investitsiya madaniyati ko'pincha fundamental tahlilga emas, balki ommaviy shov-shuvlarga tayanadi. Ular o'ta yuqori riskli aktivlarga (kriptoalyutalar, mem-koinlar) moyillik bildirishadi. "Tez boyib ketish" (Get rich quick) illyuziyasi yoshlarni o'zining kichik jamg'armalarini ham xavf ostiga qo'yishga undaydi, bu esa birinchi jiddiy bozor inqirozidayoq ularning barqarorligini butunlay yo'qqa chiqaradi. "Hozir sotib ol, keyin to'la" (BNPL) va kelajakni garovga qo'yish: Zamonaviy marketpleyslar taklif qilayotgan muddatli to'lov tizimlari aynan Z-avlodining sabrsizlik xususiyatiga asoslangan. "Hozir ol, keyin to'la" tamoyili yoshlarda "kelajakdagi o'zim to'laydi" degan noto'g'ri psixologik optimizmni shakllantiradi. Aslida esa, yoshlar hali barqaror daromadga ega bo'lmasdan o'zlarining kelajakdagi erkinliklarini garovga qo'yishadi va "qarz g'ildiragi"ga tushib qolishadi. Xavotir va moliyaviy "nihilizm": Global uy-joy narxlarining o'sishi va doimiy inflyatsiya fonida ko'plab yoshlarda "baribir hech narsaga yetisha olmayman" degan tushkunlik kayfiyati paydo bo'ladi. Bu ularni "Doom Spending" (tushkunlik xarajatlari)ga yetaklaydi — ya'ni kelajak uchun pul yig'ish o'rniga, bor mablag'ini bugungi kunning vaqtinchalik lazzatlariga sarflab yuborishadi. Ularning moliyaviy xulq-atvori raqamli imkoniyatlarning kengligi va psixologik bosimlarning og'irligi o'rtasidagi muvozanatda shakllanmoqda. Pulning abstraktlashuvi va ijtimoiy tarmoqlar yaratgan "muvaffaqiyat illyuziyasi" yoshlarni iqtisodiy reallikdan uzoqlashtirmoqda. Bunday murakkab xulq-atvor modellarini o'zgartirish uchun esa shunchaki tejashni o'rgatish kifoya qilmaydi. Bu jarayon yoshlarda yangicha moliyaviy tafakkur va barqaror iqtisodiy immunitetni shakllantirishni talab etadi, bu esa bevosita moliyaviy savodxonlikning keyingi bosqichlariga bog'liqdir.

Moliyaviy savodxonlik Z-avlodi uchun shunchaki matematik hisob-kitob qobiliyati emas, balki raqamli iqtisodiyotning murakkab va kutilmagan to'fonlaridan himoya qiluvchi strategik "qalqon"dir. Ushbu bilimlar majmuasi barqarorlikni ta'minlashda shunchaki nazariya bo'lib qolmay, balki amaliy ko'nikmalar — budjetni tizimlashtirish va investitsiya strategiyalari bilan uzviy bog'lanib ketadi. Bugungi yosh avlod vakillari ko'pincha "ko'rinmas xarajatlar" deb ataluvchi keraksiz raqamli obunalar, mayda onlayn xaridlar va hissiyotga berilib qilingan to'lovlar girdobiga

tushib qoladilar. Moliyaviy madaniyat esa aynan mana shu tartibsiz xarajatlarni "50/30/20" qoidasi kabi maqsadli taqsimlash modellariga o'zgartirish imkonini beradi. Bilimning amaliy ko'nikma bilan sintezi natijasida yoshlar jamg'arma qilishni cheklov deb emas, balki murakkab foiz (compound interest) kuchi orqali uzoq muddatli kapital yaratish imkoniyati sifatida ko'ra boshlaydilar. Bu esa ularning dunyoqarashini "bugun bilan yashash" (YOLO) falsafasidan tizimli iqtisodiy rejalashtirishga tubdan o'zgartiradi. Shaxsiy budjet ustidan nazorat o'rnatish jarayoni o'z-o'zidan o'ziga xos moliyaviy "immunitet" shakllanishiga zamin yaratadi. Zamonaviy iqtisodiyotdagi mikrocreditlar, raqamli firibgarliklar va "hozir sotib ol, keyin to'la" (BNPL) kabi instrumentlar aynan yoshlarning tajribasizligi va tezkor iste'molga bo'lgan moyilligini nishonga oladi. Moliyaviy savodli yoshlar bunday takliflarning ortidagi yashirin foizlar va marketing tuzoqlarini taniy olishi natijasida tizimli qarz botqog'idan himoyalanaдилar. Ular uchun "yaxshi qarz" (ta'lim yoki daromad keltiruvchi aktiv uchun investitsiya) va "yomon qarz" (statusni ko'z-ko'z qilish uchun olingan qimmat gadjetlar) o'rtasidagi chegara yaqqol ko'rinib turadi. Kiber-savodxonlik bilan uyg'unlashgan bu bilim yoshlarni turli moliyaviy piramidalar va shubhali boyish loyihalaridan asrovchi immun tizimi bo'lib xizmat qiladi, bu esa har qanday iqtisodiy sharoitda ham omon qolish qobiliyatini oshiradi.

Iqtisodiy xavflardan himoyalaniш darajasi oshgani sayin, shaxsning hayotidagi eng oliy maqsad — haqiqiy moliyaviy mustaqillik sari yo'l ochiladi. Ta'kidlash joizki, mustaqillik bu faqatgina ko'p pulga ega bo'lish emas, balki mavjud resurslar ustidan mutloq nazorat o'rnatishdir. Savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan shaxslar shakllantiradigan "xavfsizlik yostiқchasi" kutilmagan ishsizlik, sog'liq bilan bog'liq muammolar yoki global inqirozlar paytida ularga nafaqat moddiy tayanch, balki eng qimmatli narsa — psixologik xotirjamlik va yangi yo'nalishlarni izlash uchun vaqt beradi. Bu mustaqillik zanjirining yakuniy nuqtasi shundaki, yoshlar o'z kelajagini davlat nafaqasiga yoki tashqi ko'makka emas, balki ongli ravishda shakllantirilgan aktivlar portfeliga ishonib topshiradilar. Shu tariqa, moliyaviy madaniyat insonni doimiy qarз stressidan ozod qilib, uning hayotiy tanlovlarida cheksiz erkinlik yaratuvchi eng fundamental poydevorga aylanadi.

Z-avlodi vakillari o'z moliyaviy barqarorligini qurish yo'lida jiddiy ichki psixologik bosimlar bilan ham kurashishlariga to'g'ri kelmoqda. Bu borada eng xavfli to'siq — FOMO (Fear of Missing Out), ya'ni "imkoniyatni boy berishdan qo'rqish" sindromidir. Ijtimoiy tarmoqlar algoritmlari yoshlarga doimiy ravishda kimningdir kriptovalyuta yoki shubhali loyihalar orqali bir kechada boyib ketgani haqidagi muvaffaqiyat hikoyalarini taqdim etishi, ularda "hamma boyib ketyapti, faqat men ortda qolyapman" degan noto'g'ri tasavvurni uyg'otadi. Natijada, fundamental bilimga ega bo'lmagan yoshlar hissiyotga berilib, o'zlarining so'nggi jamg'armalarini ham o'ta yuqori riskli sohalarga tikib yuborishadi. Bunday hissiy qarorlar aksariyat hollarda

kapitalning butunlay yo'qolishi va yoshlarda moliya bozoriga nisbatan uzoq muddatli ishonchsizlik shakllanishi bilan yakunlanadi.

Bundan tashqari, raqamli firibgarlikning sun'iy intellekt (deepfake) va "influenser marketing" vositalari orqali amalga oshirilayotgan yangi ko'rinishlari aynan yoshlarning tajribasizligidan foydalanadi. Yoshlar o'zlari ishonadigan blogerlar tavsiya qilayotgan loyihalarni tanqidiy tahlil qilmasdan, "mashhur odam aldamaydi" degan tushuncha bilan sarmoya kiritadilar. Shu bilan birga, zamonaviy moliya ilovalarining "gamification" (o'yinga aylantirish) elementlari, ya'ni murakkab birja operatsiyalarini oddiy video o'yin kabi taqdim etishi yoshlarda real xavf hissini so'ndiradi. Bu esa nafaqat iqtisodiy zarar keltirishi, balki yoshlar orasida ludomaniya (qimorga bog'liqlik) kabi jiddiy moliyaviy-psixologik muammolarning ortishiga asosiy sabab bo'lmoqda.

Z-avlodi duch kelayotgan moliyaviy muammolar shunchaki shaxsiy xatolar yoki tajribasizlik mahsuli emas, balki global raqamli iqtisodiyotning o'ta tajovuzkor marketingi va iste'mol madaniyati keltirib chiqargan tizimli inqirozdir. Shu sababli, ushbu muammolarning yechimi ham an'anaviy, eskirgan maslahatlardan butunlay farq qiluvchi, innovatsion va ko'p bosqichli bo'lishi shart. Bu jarayon, eng avvalo, ta'lim tizimini tubdan isloh qilishni — ya'ni zerikarli formulalardan voz kechib, moliyaviy bilimlarni yoshlarning kundalik hayotiga "o'yinlar" (gamification) orqali olib kirishni talab etadi. Bugungi yoshlar axborotni quruq matn orqali qabul qilishga moyil emasligini inobatga olgan holda, oliy va o'rta maxsus ta'limda sun'iy intellektga asoslangan simulyatorlarni joriy etish lozim. Bunday platformalarda yoshlar virtual mablag'lar bilan real bozor tebranishlarini boshqarib, xato qarorlarning achchiq natijalarini real pul yo'qotmasdan, xavfsiz muhitda his qilishlari kerak. Mazkur yondashuv yoshlarda "moliyaviy hushyorlik"ni shakllantirib, ularni real hayotdagi hissiy va xatarli qadamlardan asraydi.

Ta'limdagi innovatsiyalar o'z navbatida yoshlarning iqtisodiy ongini ijtimoiy tarmoqlar bosimidan himoya qiluvchi kuchli "raqamli gigiyena" madaniyati bilan uyg'unlashishi zarur. Har bir yosh o'zining raqamli tasmagini tanqidiy ko'z bilan tahlil qila olishi, influencerlar tomonidan reklama qilinayotgan "tez boyish" sxemalarini bir qarashda taniy olishi — o'ziga xos kognitiv "moliyaviy filtr"ga ega bo'lishi shart. Bu jarayonda davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan firibgarlik loyihalarini aniqlovchi ochiq "fakt-checking" tizimlarining yaratilishi yoshlarni nafaqat moddiy zarardan, balki kelajakka bo'lgan ishonchni so'ndiruvchi tushkunlikdan ham himoya qiladi. Zero, moliyaviy nigilizm va "doom spending" kabi salbiy kayfiyatlarga barham berish uchun yoshlarda kichik qadamlar bilan ham katta barqarorlikka erishish mumkinligiga bo'lgan real ishonchni uyg'otish lozim.

Eng fundamental o'zgarish esa oila va jamiyatdagi moliyaviy tarbiya institutining qayta tug'ilishi bilan bog'liqdir. Pulni faqat sarflash vositasi deb emas,

balki hayotiy maqsadlarga erishish uchun "imkoniyat yaratuvchi resurs" sifatida ko'rishni o'rganish barqarorlikning asosiy kalitiga aylanishi kerak. Ota-onalar farzandlariga yoshligidanoq murakkab foizning sehrli kuchini va qarz olishning psixologik yukini ochiq tushuntirib borishlari, ularni oilaviy budjetni rejalashtirish jarayoniga ongli ravishda jalb etishlari zarur.

Xulosa: Z-avlodi vakillari — bu ertangi kun iqtisodiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Ularning moliyaviy barqarorligi shunchaki shaxsiy muvaffaqiyat emas, balki butun mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi va ijtimoiy farovonligi garovidir. Moliyaviy savodxonlik — bu yoshlarga beriladigan eng qimmatli "soft skill" bo'lib, u nafaqat cho'ntakdagi mablag'ni, balki hayotiy tanlovlardagi mutloq erkinlikni kafolatlaydi. Ushbu maqolada taklif etilgan tizimli yondashuvlar hayotga tatbiq etilsa, biz nafaqat iste'molchi, balki o'z kapitalini ongli boshqaradigan, global inqirozlarga bardoshli va iqtisodiy mustaqil avlodni shakllantirishga erishamiz. Bugungi kunda savodli moliya boshqaruvi — bu ertangi kungi xotirjam hayot va qudratli jamiyatning yagona formulasidir..

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy.
2. Przybylski, A. K., et al. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out.
3. Thaler, R. H. (2015). Misbehaving: The Making of Behavioral Economics.
4. Deloitte. (2023). Global Gen Z and Millennial Survey.
5. Bank of America. (2022). Gen Z: Financial health and habits
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Moliyaviy savodxonlik bo'yicha milliy tadqiqot natijalari. www.finlit.uz.
7. Kiyosaki, R. (2017). Boy ota, kambag'al ota.